

botrányt keltenem, hogy megegyem a radiátort, hogy forró olajat igyak, hogy nyeljem és okádjam a tüzet, amit magamban érzek, hogy elaltasam, hogy meggyújtsam, hogy repüljek.”

CSÁNYI Erzsébet

A PUSZTULÁS KULISSZÁI

Spiró György: *Csirkefej*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987

Spiró György második drámakötetében az öt évvel ezelőtti *A békecsászár* világtörténelmi kulisszáit a mindennapi élet közege váltja fel. A történelem színpadán vagy a magyar végvárokon zajló öldöklések ebben a kötetben a köznapi emberi kapcsolatok kiürülésévé, erkölcsi pusztulássá válnak. A perspektíva megváltozása: az egyetemes létfilozófiai madártávtól felcserélése a hétköznapi naturalizmusát előtérbe helyező mikroszkopikus nézőponttal azonban nem csupán változásokat eredményezett, és nem is érvényes külön-külön a két kötet minden művére. A *Csirkefej* éppúgy megújulás, mint folytatás éppúgy állandóság, mint átalakulás.

A könyv egészét színpadi műveinek előző gyűjteményétől a kötet alcímével határolja el a szerző. *A békecsászár* könyvborítóra helyezett alcíme ez volt: *drámák*, a *Csirkefejé* viszont így határozza meg a kötet tartalmát: *darabok*. A különbség látszatra jelentéktelen, hiszen a két kifejezést szinonimának is tekinthetjük. Hogy itt mégis többről van szó, azt Spiró *A közép-kelet-európai dráma* című műve megállapításával igazolhatjuk. Ebben a munkában a szerző maga tesz különbséget dráma és darab között. A két fogalom elhatárolásában — mint írja — „nem műfaji megkülönböztetésről van szó, hanem az írott szöveg akтуális funkciójának rögzítéséről; esetenként tragédia, színmű, komédia, bohózat, melodráma, társadalmi darab, történelmi dráma éppúgy lehet *dráma*, mint *darab* (. . .); mindig a gyakorlat dönti el, vajon drámáról vagy darabról kell-e beszélnünk. Röviden: darab az, ami az adott színház lehetőségeire és igényeire szabva, előadás céljából íródik; dráma az, amit — az író szándékától esetleg függetlenül — az adott színházban nem lehet eljátszani, színpadi létezése nehézségekbe ütközik”.

Hogy Spiró elméleti megállapítása drámaírói tevékenységére is igaz, az abból is látható, hogy *A békecsászár* és a *Csirkefej* valóban nem műfaji megkülönböztetésként használja a dráma és darab kifejezést: mindkét kötetben találhatunk az író által drámának és tragédiának minősített műveket. A szerzőtől idézett *gyakorlati szempont* pedig tökéletesen érvényes a két drámakönyvre: *A békecsászár* öt drámája mindmáig, előadatlan, ellenben a *Csirkefej*ben található öt darab mindegyikét már legalább egy magyar színház bemutatta. A *Jeruzsálem pusztulását*, ezt a Katona József ifjúkori szomorújátékából írott darabot 1985-ben

Zalaegerszegen, *Az imposztor* 1983-ban a budapesti Katona József Színházban, *A kert* 1984-ben Kaposvárott, az *Esti műsort* 1983-ban a Nemzetiben és Békéscsabán, a címadó és kötetzáró *Csirkefejet* pedig 1986-ban ugyancsak a Katonában adták elő. A két kötetben egymást követő dráma- és darabciklust az alkotói módszerben bekövetkezett váltásként is értelmezhetnénk, s ebben kézenfekvő érvnek bizonyulhatna az az adat, hogy *A békecsászár* 1981-es keletkezésű drámával zárul, a *Csirkefej* darabjai pedig 1981–85 között keletkeztek. Spiró azonban nem az *Esti műsor* óta ír darabokat; a *Nyulak Margitját* 1978-ban mutatták be Pécsen (ez volt az író első bemutatott műve), a *Kalmár-bélat* pedig 1980-ban ő állította színpadra a Játékszínen. Ez a két mű ugyancsak megfelel a Spiró által darabnak nevezett színjátékfogalomnak.

Az új drámakötet nem a bemutatók és nem a megírás sorrendjében közli a darabokat, hanem az egyes művekben megjelenített (történelmi) idő egymásutánjában. Így az öt drámában a következő utat járjuk be a pusztulás kulisszái között: az ókori Jeruzsálem, a múlt század eleji Vilna omladozó színháza, az 1954-es Budapest egy budai villájának burjánzó kertje, egy magyar lakótelepi lakás napjainkban és egy külvárosi belsőudvar (ugyancsak manapság) a pusztulás közege. Kulisszája és perspektívája miatt a *Jeruzsálem pusztulása* szoros rokonságot mutat Spiró első drámakönyvével, itteni megjelenését azonban az indokolja, hogy érvényesül benne az előadhatóság gyakorlati szempontja is. Az a pusztulás, ami itt a jeruzsálemi világmetaforában jelenik meg, a további négy műben a történelemben ágyazott (*Az imposztor*, *A kert*) vagy attól teljes mértékben megfosztott (*Esti műsor*, *Csirkefej*), hétköznapi létben mutatkozik meg. Ez a pusztulás elsősorban az emberi kapcsolatok devalválódását jelenti: különböző szempontból és hangsúlyokkal, de ez jellemzi a nagyhatalmi elnyomás alatt élő vilnai társulatot, az ötvenes évek prostitutálódott magyar értelmiségét, a panelkapcsolatban vegetáló házaspárokat, és a magány kalodájába zárt udvari szomszédokat, akik számára az egyéni élet belső irányíthatóságának reménye úgy szakad el a mindennapi lét folyamataitól, mint a történelmi hősöké a történelem dehumanizált menetétől. A pusztulás ebből a „testközeli” szempontból az egyénre nézve még tragikusabb: míg a történelem dimenziójában a tanulság általánosságban fogalmazódik meg, addig a mindennapi élet szemszögéből az egyéni lét elviselhetősége válik kétségessé. A *Jeruzsálem pusztulása* záróképében mondhatja Titus, hogy „így járnak mindig körbe-körbe, élők és holtak, gyilkosok és legyilkoltak, így folyik ezen hosszú, egyhangú diadalmenet” — ez mégsem annyira megrendítő, mint amikor *A kert* Annája öngyilkosságot kísérel meg, vagy amikor a *Csirkefej* Vénasszonyát megölik.

A kötet drámáinak többségére jellemző szemléletváltás következtében a szereplők itt nem ideologikus szempontból megformált szócsövek, nem egy költői látomás jelképei, hanem életszerű, érző és egyedített alakok.

Az egyedítés mellett azonban Spiró megőrizte azt az alkotói módszert, hogy a szereplők legbelül lényegében azonosak. Ez különösen az *Esti műsor* és a *Csirkefej* esetében nyilvánvaló. A személtváltás dramaturgiai váltással párosul a kötet darabjaiban. Az előadhatóság szempontjának figyelembe vétele nemcsak a művek terjedelmén, a szereplők számán mutatkozik meg, hanem a dialógus- és jelenettechnikán, valamint a cselekménymozgatás módszereiben. Mindegyik dráma egy-egy dramaturgiai út kipróbálásaként is értelmezhető: a Katona-darab átdolgozása kísérlet a spirói történelmi dráma előadhatóvá tételére. Az *Esti műsor* „középfajú naturalista színmű”, melyben a szerző a mindennapi élet közvetlenségének látszatát teremti meg: a mű dramaturgiája arra a nézőpontra épül, mintha a mindennapi élet történéseinek célszerűsége egybeesne a megjelenítés célszerűségével, vagyis mintha a darab a közvetlen, megformálatlan életvalóság volna. E látszat megteremtésében játszik szerepet a tévé, melynek az író utasítása szerint a darabban mindvégig szólnia kell. Az *imposztor* a cselekménymozgatásának az intrikus konvenciójával megoldó dramaturgia megújítására mutat példát. A darabban a vendégként-idegenként Vilnába érkező Boguslawski fokozatosan válik az események mozgatójává, s ezzel a szerző a műben központi helyet elfoglaló legenda-képződés és -fenntartás hitelét is megalapozza. A *kert* egy történelmileg meghatározott napon lejátszódó cselekményének szereplőit a szerző egy reális és egy allegorikus szemponttal jellemzi. A társalgási színművekből vett dialógustechnikához a mű záróképében — a szörnyek megjelenésével — allegorikus értelemadás párosul, ami a konkrét dátumhoz kötődő játékot „elemeli” és egy általános érvényű látomásba fordítja. A *Csirkefej* című „tragédia” egy újabb utat próbál ki: itt a cselekményt a szereplők kontrollálatlan érzelmi folyamatai mozgatják, irracionális vágyak, késztetések, melyek kölcsönösen keresztezik és ellentételezik egymást. Ebből az irracionális erőteréből alakul ki azután a mű tragikus világa.

Spiró György második drámakönyve arról tanúskodik, hogy az író világképe nem változott. A szemléleti állandósághoz azonban új alkotói módszerek kipróbálása társult. Újabb drámáinak dramaturgiai kompromisszuma, a hősteremtésben az általánostól az egyedi felé való elmozdulás olyan műveket eredményezett, amelyek — s ilyen *Az imposztor* és a *Csirkefej* — nem csupán a nyolcvanas évek, hanem egy tágabb korszak reprezentatív magyar drámáinak tekinthetők.

P. MÜLLER Péter